

URFA SIRA GECELERİ VE UYGUR OTUZ OĞUL MEŞREBİ

Tugba GÖNEL SÖNMEZ*, Adem ÖGER*

GİRİŞ

Türk kültürünün önemli yapı taşlarından birini “geleneksel sohbet toplantıları” adı verilen uygulama oluşturmaktadır. Orta Asya’dan Anadolu’ya taşınan ve her iki coğrafyada da günümüzde varlığını sürdüren “geleneksel sohbet toplantıları”nın özelliklerini şu şekilde açıklamak mümkündür: “*Sayıları farklı yörelerde, farklı sembollerle oluşan erkek gruplarının yılın özellikle kış aylarında ve haftada bir gün olarak rutinleşen bir periyotta, belli kurallar çerçevesinde bir araya gelerek sanal akrabalıklar kurdukları sosyal dayanışma işlevli mevsimsel ve geleneksel toplantılardır.*”¹

Geçmişten günümüze kadar hem geleneksel sözlü kültürün taşıyıcısı hem de bir eğlence biçimi olarak gelen sohbet toplantıları, özellikle uzun kış gecelerinde insanların bir araya gelerek belirli kurallar çerçevesinde hoşça vakit geçirmesini ve toplumsal dayanışmayı sağlayan sosyal bir organizasyondur. Köklü bir geçmişe sahip olan “geleneksel sohbet toplantıları”, UNESCO tarafından 2010 yılında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Hükümetler arası V. Olağan Komite Toplantısı’nda ‘İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi’ne kaydedilmiştir.²Bugün yurdumuzun çeşitli yörelerinde, yapısal olarak “hareket” ve “sohbeti” esas alan³ancak daha değişik ad, form ve içerikte yapılan sazlı sözlü, yemekli geleneksel sohbet toplantıları bulunmaktadır. “Yaren geleneği”, “kürsübaşı sohbeti”, “sıra gecesi”, “barana sohbeti”, “gezek”, “cümbüş”, “kef ya da keyif” ve “erfene/arifane/arfene” bu toplantılardan birkaçı olup “sıra geceleri” geleneksel sohbet toplantıları içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir.

1. Sıra Geceleri

Genellikle kış gecelerinde, birbirine yakın yaş grubundaki arkadaş gruplarının, her hafta bir başka arkadaşın evinde olmak üzere, haftada bir akşam, belirli bir niteliğe ve düzene göre sıra ile yaptıkları müzikli toplantılar “sıra gecesi” olarak adlandırılmaktadır. Erkekler arasında yapılan sosyal ve kültürel içerikli bu toplantıların, geleneksel bir yapısı vardır. Sıra geceleri, geleneğin, sosyal normların, saygının, hoşgörünün ve dayanışmanın yaşatıldığı ve öğretildiği toplantılardır. Küçük yaşlardan itibaren sıra gecesine katılan kişiler, cemaatle oturup kalkmayı, görgü kurallarını, konuşma ve dinleme adabını, saygıyı ve hizmet etmeyi öğrenir. Yörede çeşitli nedenlerle ortaya çıkan kan davaları, düşmanlıklar ve kırgınlıklar, sıra gecesi üyeleri tarafından barıştırılıp tathıya bağlanır. Bu yönüyle sıra geceleri, bir “halk okulu” mahiyetindedir. Sıra gecesi üyeleri aynı zamanda, bir sosyal yardım fonu oluşturup yoksullara, düşkünlere, asker ailelerine ve taziye evlerine çeşitli yardımlarda bulunur.⁴

Sıra grupları kurulurken ilk toplantıda kurallar tespit edilir, yöneticiler seçilir ve hangi sırayla gezileceği belirlenir.⁵ Sıra gecesinin yönetiminden başkan, başkan yardımcısı ve muhasip sorumludur. Sıra gecesi geleneğinin önemli kuralları vardır. Sıra kuralları giyimden misafir ağırlamaya kadar geniş bir yelpazededir.⁶

Sıra geceleri, mevsime göre açık veya kapalı alanlarda yapılır. Soğuk havalarda yapılan sıra gecesi; sıraya katılan kişilerin evlerinde, oda ve salonlarında yapılırken sıcak mevsimlerde açık alanlar tercih edilip halı, kilim ve yastıklarla döşenmiş; mangal ve ocak kurulu mağaralar, bağlar ve bahçeler kullanılır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, tugbagonelsonmez@gmail.com
* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, ademoger@gmail.com.

¹ <http://aregem.kulturturizm.gov.tr.. e.t. 04.02.2019>

² Gütmez, Şengül; Erkmen, Serkan Emir; Aydınlı Seda, (2011), *Türkiye-Somut Olmayan Kültürel Miras Çalışmaları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 39.

³ Özdemir, Nebi, (2005), *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 150.

⁴ Aslan, Ensar, (2014), “Ahi Örgütlerinden Urfa Sıra Gecesine Uzanan Bir Kültür Geleneği”, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1): s. 6-10; Can, Mete, (2009), Şanlıurfa Sıra Gecesi Geleneği, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Musikisi Anasanat Dalı, İstanbul, s. 37.

⁵ Yılmaz, Aktan Müge, (2011), *Geleneksel Bir Sohbet Toplantısı Urfa Sıra Geceleri*, Ankara, Grafiker Yayıncılık, s. 109; Ekim, Gökhan, (2012), “Coro Bozo ve Anadolu’daki Sohbet Toplantılarında Görülebilir Benzerlikler”, Akademik Bakış Dergisi, 30: s. 10.

⁶ Yılmaz, Aktan Müge, (2011), *Geleneksel Bir Sohbet Toplantısı Urfa Sıra Geceleri*, Ankara, Grafiker Yayıncılık, s. 109.

Sıra gecesi, sıraya katılan kişilerin resmî kurumlarda ve esnaf sınıfından olmaları dikkate alınarak hafta sonları, özellikle cumartesi geceleri yapıлып genel olarak akşam namazından ya da akşam yemeğinden sonra sıra sahibinin evinde ya da toplantının yapılacağı odada başlayıp gecenin ortamına göre sabahın ilk ışıklarına kadar sürebilir.⁷

2. Uygur Otuz Oğul Meşrebi

Meşrep; “ziyafet”, “keyif meclisi” ile “şölen” anlamına gelmekte olup⁸ “*insanların bir araya gelerek yaptığı müzik ve danslı toplantı*” olarak tanımlanmaktadır.⁹ “*Müzik, halk oyunları ile halkın örf ve adetlerinin birleştiği bir çeşit eğlence şekli*”¹⁰ olarak Uygur Türklerinin sosyal hayatında önemli yer tutan, millî ve dinî açıdan özel bir anlama sahip olan ve belli bir takvime bağlı olarak kutlanan Uygur meşrepleri; şarkı, dans, müzik ve çeşitli komik unsurlar ihtiva eden oyunlardan müteşekkil, belirli kural ve kaideleri olan eğlenme ve eğitim işlevlerini yerine getiren kültürel etkinliklerdir.¹¹ Uygur Türklerinin uzun tarihi dönemlerden beri sürdürdüğü “meşrep geleneği” 2010 yılında UNESCO tarafından “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi”ne dâhil edilmiştir. Konusu, kapsamı, icra ortamı, zamanı ve katılımcıların niteliğine gibi birçok değişkene bağlı olarak farklılık gösteren Uygur meşreplerinin birçok çeşidi (karlık meşrebi, otuz oğul meşrebi, namakulluk “özür dileme” meşrebi, kéyt “yargılama” meşrebi, kök meşrebi... vb.) bulunmaktadır.

Otuz Oğul¹² meşrebi Uygur Türkleri arasında İli şehrinde yaygın meşreplerden biri olup bu meşrebin Uygur meşreplerinin temel meşrebi olduğunu söylemek mümkündür. Bölgedeki gençlerin (erkek) bir araya gelip katı meşrep kurallarına riayet ederek sırasıyla yaptıkları bir meşreptir. Yazın avlularda ve bahçelerde kışın eyvanlarda veya geniş odalarda düzenlenmektedir.¹³ Otuz oğul meşrebinin örgütsel formu, diğer bölgelerdeki meşreplere göre daha nettir ve kuralları, düzeni daha kesin çizgilerle belirlenmiştir. Meşrep içerisinde görgü kurallarına aykırı tavır sergileyenlere “meşrep görmemiş” kalıp ifadesi kullanılır ve meşrebe katılanların doğru, düzgün ve saygılı davranmaları gerektiği bildirilir. Meşrep meydanında kaide ve kurallar açık bir şekilde belirtilir. “Otuz oğul” meşrebinde şiir söyleme, cenkname, kıssa, skeç ve latife gibi edebi türler icra edilir. İnsanları güldürmek amacıyla söylenen komik ve nükteli sözler mahiyetinde olan yumur (fıkra/nükte) ve çakçaklar (şaka) söylenir.¹⁴ Güz ayında mahsulün kaldırılmasından sonra başlayan meşrep ilkbahara kadar devam eder.¹⁵ Bu meşrepte oyun ve eğlencenin yanı sıra meşrep ehlinin ve o mahallenin, köyün sorunları da istişare edilir, ihtiyaç sahibi kişilere yardımcı olunur.¹⁶

Günümüzde tüm güzelliğiyle ülkemizde yaşatılan sıra geceleri ve Uygur Türklerinin otuz oğul meşrebi arasında birçok benzerlik olduğu dikkati çekmektedir. Bu benzerlikler aşağıda detaylı olarak değerlendirilecektir.

3. Sıra Geceleri ile Uygur Otuz Oğul Meşrebi Arasındaki Ortaklık ve Benzerlikler

3.1. Hiyerarşik Yapı ve Yöneticiler

Sıra gecelerinde ve otuz oğul meşreplerinde düzenin ve denetimin sağlanması amacıyla çeşitli yöneticilerin rol aldığı görülmektedir. Her iki grupta da yöneticiler seçim ile belirlenmekte ve yöneticilik

⁷ Aslan, Ensar, (2014), “Ahi Örgütlerinden Urfa Sıra Gecesine Uzanan Bir Kültür Geleneği”, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1): s. 10.

⁸ Necip, Emir Necipoviç, (2008), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü* çev. İklil Kurban, TDK Yayınları, Ankara, s. 269.

⁹ *Uygur Tiliniñ İzahlık Luğiti*, “M-Ü” (1995) haz. Şıncan Uygur Aptonom Rayonluk Milletler Til Yézik Hizmiti Komitéti Lugat Bölümi, Şıncan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 128.

¹⁰ Turdı, Abdülşekür, (1982), “Halkın Sanat Okulu Uygur Meşrepleri”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri C. IV, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 560.

¹¹ Davut, Rahile; Abliz Helimgül, (2015), *Uygur Meşrepliri Hekide Omumiy Bayan*, Şıncan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 1-2.

¹² “Otuz oğul” gençlerin (erkek) meşrep düzenlemek üzere bir araya gelerek oluşturdukları topluluk olup bu gruba girmenin belirli şartları bulunmaktadır. bk. Davut, Rahile; Muhpul, Yasin (2011c), *Uygur Meşrep Medeniyiti III*, Şıncan Güzel Senet-Foto Süret Neşriyatı, Urumçi, s. 74.

“Otuz oğul” ifadesi meşrebe katılan kişi sayısını belirten bir nicelik olmayıp o bölgenin delikanlılarını simgeleyen bir niteliktir. bk. Davut, Rahile; Abliz Helimgül, (2015), *Uygur Meşrepliri Hekide Omumiy Bayan*, Şıncan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 66; *Cungo Uygur Meşrepliri*, (2009), ed. Tömür Davamet, Şıncan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 745; Davut, Rahile, Muhpul, Yasin, (2011b), *Uygur Meşrep Medeniyiti II*, Şıncan Güzel Senet-Foto Süret Neşriyatı, Urumçi, s. 21.

¹³ Davut, Rahile; Muhpul, Yasin (2011c), *Uygur Meşrep Medeniyiti III*, Şıncan Güzel Senet-Foto Süret Neşriyatı, Urumçi, s. 74-75.

¹⁴ Tehir, Memtili, (2010), “İli Bölgesindeki Ottuz Oğul Meşrebinin Mahalli Özellikleri”, Şıncan İctimaiy Penler Mumbiri, 3: s. 96-99.

¹⁵ Rahman, Abdülkerim, (1996), *Uygur Folkloru*, çev. Soner Yalçın, Erkin Emet, Kültür Bakanlığı, Ankara, s. 142; *Cungo Uygur Meşrepliri*, (2009), ed. Tömür Davamet, Şıncan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 745.

¹⁶ Rahman, Abdülkerim, (1996), *Uygur Folkloru*, çev. Soner Yalçın, Erkin Emet, Kültür Bakanlığı, Ankara, s. 142.

yapacak kişilerin belirli özellikleri taşımasına dikkat edilmektedir. Yönetici olarak seçilecek kişinin halk nezdinde sözü geçen insanlar arasından olmasına, dürüst, erdemli, güvenilir olmasına ve mensup olduğu grubu en iyi şekilde temsil etme yeteneğine sahip olmasına dikkat edilmektedir. Otuz oğul meşrebinin yönetim ve organizasyonundan “yiğitbaşı (otuz oğul beyi)” kazibeğ (kadı bey), paşşap beyi, dara beyi ve köl beyi sorumludur.

Yiğitbaşı: Meşrep meydanındaki en yetkili kişi olup tüm organizasyondan sorumludur. “Kadı”nın görev almadığı bazı meşreplerde kadılık görevini de yiğitbaşı üstlenir. Yiğitbaşı, toplumda sözü geçen kişiler arasından seçilir ve bulunduğu bölgede yapılan tüm meşreplerde sorumluluğu üstlenir.¹⁷ Yiğitbaşı bulunduğu bölgedeki tüm gençlerin rehberi olarak görülür ve bu görevi üstlenecek kişinin herkesi himaye etmesi gerekir. Seçimle belirlenen yiğitbaşı, görevi devredene dek bundan sonraki tüm meşreplerde yiğitbaşılık yapmak zorundadır.¹⁸

Kadı Bey: Görevi bağlamında günümüzdeki hâkimlere benzeyip meşreplerde cezalı kişilerin davaları ile ilgilenir. Bu sebeple kadı seçilecek kişinin adil olmasına özen gösterilir. Ayrıca kadı beyin şariat kurallarına hâkim olması gerekir.¹⁹

Paşşap: Paşşap meşrep düzeninden sorumlu olup İli, Mori, Kuça, Kaşgar, Dolan ve Yarkent meşreplerinde meşrep yöneticileri arasında bulunur. Vazifesi düzeni sağlamak ve yiğitbaşının emirlerini yerine getirmek ve cezalarını icra etmektir. Paşşabın elinde “gül tayak” adı verilen bir çubuk bulunup bu çubuk taze fidandan yapıldığı için esnektir. Paşşap, “gül tayağı” ceza infaz ederken kullanır. Kısacası paşşap, meşreplerde düzenleyici ve nezaretçi işleve sahiptir.²⁰

Dara Bey: İli meşreplerinde meşrebin nahşa (şarkı, türkü), müzik, oyun, çakçak (şaka) ve genel eğlence işlerinden sorumludur. Bu sebeple bulunduğu bölgedeki mesleğinde en mahir müzisyenler arasından seçilir.²¹

Köl Beyi: İli meşreplerinde meşrep ehlinin eline su dökmek, sofraya hazırlamak ve çay sunmak gibi ikram hizmetlerini organize eder. Köl beyi olarak seçilecek kişinin işini düzgün yapması, elinin çabuk olması ve görgü kurallarına hâkim olması gerekir.²² Ayrıca meşrebin tüm mali işlerinden sorumludur.²³

Sıra gecesinin idaresinden başkan, başkan yardımcısı ve muhasip sorumludur.

Sıra Başkanı: Yeni kurulacak grubun yapacağı ilk iş yürütmenin başı olarak görevlendirdiği “başkan”ı seçmektir. Daha önceden kurulmuş ve sürdürülmek istenen bir grup varsa burada da yine ilk toplantıda oylama yapılır. Sıra başkanına başkan diye hitap edilir. Başkan aynı zamanda grubun “kasa”sıdır. “Kalle” denilen kasa onun kontrolündedir. Geç gelenlerin ceza parası, oyun cezalarının parası dahi ondadır. Başkan isterse grubun ekonomik işlerini yürütmek için başka bir üyeyi görevlendirebilir. Sırada alkol tüketilip tüketilmeyeceğine başkan karar verir. Başkan aynı zamanda grup üyelerinin arasındaki problemleri de çözmekle yükümlüdür.²⁴ Sıra başkanı, gecenin başlangıcından sonuna kadar yönlendirilmesi gereken her şeyi koordine etmekle yükümlüdür. Genelde kendisine hürmet edilen ve sözü diğer insanlarca önemsenen kişilerden seçilir. Sıra gecesini başkanı; grubu genel anlamda temsil etmekte, kararların alınmasında oy çoğunluğunu sağlamakta ve kargaşanın çıkmasını önlemektedir.²⁵

¹⁷ Davut, Rahile; Abliz, Helimgül, (2015), *Uygur Meşrepleri Hakkında Omumiye Bayan*, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 110-111; Davut, Rahile, Muhpul, Yasin, (2011b), *Uygur Meşrep Medeniyeti II*, Şincan Güzel Senet-Foto Süret Neşriyatı, Urumçi, s. 22; *Cungo Uygur Meşrepleri*, (2009), ed. Tömür Davamet, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 746.

¹⁸ Osman, Muhemmet, (1995), *Dolan Meşrep Mukamları I*, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 193; Séyit, Muttelip, (2006), “Dolan Meşripiniñ Şekilliniñ Alahidiligi”, *Keşker Edebiyatı* 5: s. 90.

¹⁹ Davut, Rahile; Abliz, Helimgül, (2015), *Uygur Meşrepleri Hakkında Omumiye Bayan*, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 113; Davut, Rahile, Muhpul, Yasin, (2011b), *Uygur Meşrep Medeniyeti II*, Şincan Güzel Senet-Foto Süret Neşriyatı, Urumçi, s. 22; *Cungo Uygur Meşrepleri*, (2009), ed. Tömür Davamet, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 746.

²⁰ Davut, Rahile; Abliz, Helimgül, (2015), *Uygur Meşrepleri Hakkında Omumiye Bayan*, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 113; Rahman, Abdulkerim, (1996), *Uygur Folkloru*, çev. Soner Yalçın, Erkin Emet, Kültür Bakanlığı, Ankara, s. 141; Davut, Rahile; Muhpul, Yasin, (2011b), *Uygur Meşrep Medeniyeti II*, Şincan Güzel Senet-Foto Süret Neşriyatı, Urumçi, s. 22.

²¹ Rahman, Abdulkerim, (1996), *Uygur Folkloru*, çev. Soner Yalçın, Erkin Emet, Kültür Bakanlığı, Ankara, s. 141; Davut, Rahile; Abliz, Helimgül, (2015), *Uygur Meşrepleri Hakkında Omumiye Bayan*, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 116; Davut, Rahile; Muhpul, Yasin, (2011b), *Uygur Meşrep Medeniyeti II*, Şincan Güzel Senet-Foto Süret Neşriyatı, Urumçi, s. 23; *Cungo Uygur Meşrepleri*, (2009), ed. Tömür Davamet, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 746.

²² Davut, Rahile; Abliz, Helimgül, (2015), *Uygur Meşrepleri Hakkında Omumiye Bayan*, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 116; Davut, Rahile; Muhpul, Yasin, (2011b), *Uygur Meşrep Medeniyeti II*, Şincan Güzel Senet-Foto Süret Neşriyatı, Urumçi, s. 23.

²³ Séyit, Muttelip, (2006), “Dolan Meşripiniñ Şekilliniñ Alahidiligi”, *Keşker Edebiyatı* 5: s. 92; Rahman, Abdulkerim, (1996), *Uygur Folkloru*, çev. Soner Yalçın, Erkin Emet, Kültür Bakanlığı, Ankara, s. 141.

²⁴ Yılmaz, Aktan Müge, (2011), *Geleneksel Bir Sohbet Toplantısı Urfa Sıra Geceleri*, Ankara, Grafiker Yayıncılık, s. 102-108.

²⁵ Can, Mete, (2009), *Şanlıurfa Sıra Gecesi Gelenegi*, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Musikisi Anasanat Dalı, İstanbul, s. 41.

Başkan Yardımcısı: Sıra elemanları başkanın olmadığı zamanlarda başkanın görevlerini yerine getirmek üzere bir başkan yardımcısı seçer. Başkanın değişmemesi ve aksi bir durum yaşanmaması durumunda çoğunlukla bir önceki yıl bu görevi ifa eden kişi, yine bu vazifesine devam eder.²⁶

Muhasip: Sıra grubu içerisinde bir kişi başkan tarafından hem cezalardan hem oyunlardan hem de aidatlardan toplanan paraları muhafaza etmek ve gerekli yerlere harcamak için seçilir. Bazı sıra gruplarında muhasiplik vazifesini başkan üstlendiği için muhasip bulunmamaktadır.²⁷

Sonuç olarak sıra gecelerinde ve otuz oğul meşrebinde asıl yönetim ve organizasyonun bir kişide toplandığını söylemek mümkündür. Bu kişi sıra gecesinde “sıra başkanı” adını alırken otuz oğul meşrebinde “yiğitbaşı” adını almaktadır. Yine otuz oğul meşrebinin mali denetiminden ve hesap işlerinden “köl beyi” sorumlu iken bu görevi sıra gecelerinde “muhasip” üstlenmektedir.

3.2. Katılımcılar

Otuz oğul meşrebinde genellikle birbirini yakından tanıyan, samimi erkek akran grupları bulunur. Bununla birlikte küçük yaş farklılıkları görülebilir. Meşrep adındaki “otuz oğul” ifadesi meşrebe katılan kişi sayısını belirten bir nicelik olmayıp o bölgenin delikanlılarını simgeleyen bir niteliktir.²⁸

Meşrebe ilk defa katılmak, otuz oğul arasına kabul edilmek için belirli şartları sağlamak gerekir. Meşrebe katılmak isteyen genç, babası ile birlikte meşrep meydanına gelir ve halini arz eder. Paşşap, bu durumu yiğitbaşına ve meşrep beyine bildirir. İcazet alındıktan sonra genç, meşrep ehlinin huzuruna getirilir ve babası “Eti sizin kemiği bizim, edep-ahlak öğrensün diye meşrebe getirdim.” der. Yiğitbaşı, gence “Meşrebin çayı tatlı, dayağı acıdır, kabul ediyor musun?” diye sorar. Genç, kabul ettikten sonra meşrebe girmek için icazet almış olur. Ayrıca meşrep ehli, gencin beraberinde hangi hediyeleri getirdiğini sorar. Babası “otuz oğulun gülleri” için nice deve, at, inek ve koyun getirdiğini bildirir. Bu hayvan isimleri sembolik olup deveden kast edilen kavun karpuz, attan kast edilen yumurta, inek veya koyundan kast edilen ilimdir. Paşşap, takdim edilen bu hediyeleri meşrep ehline gösterdikten sonra köl beyine verir. Ardından meşrebe katılacak gencin, otuz oğul önünde bir hüner sergilemesi beklenir (Herhangi bir yeteneği olmayan kişilerin hayvan taklit etmesi dahi yeterlidir.) ve babası oğlunun meşrebe katılması şerefine meşrep düzenlemek üzere meşrep ehlini evine davet eder.²⁹

Sıra gecelerinde de benzer şekilde sıraya katılacak kişiler birbirini yakından tanıyan ve akran olan kişiler arasından seçilir. Sıra grupları örgütsel bir yapıyla birbirine bağlıdırlar. Sıra gecesini toplantılarına grup üyesi olarak dâhil olabilmenin de belirli şartları bulunmaktadır. Sıra gruplarına yeni kişilerin alınması çoğunlukla dönem başında yapılmaktadır. Eski dönemin sıra başkanlığını yapan kişi, yeni dönemde sıra grubunu toplamasıyla birlikte devam edecek kişileri ya da herhangi bir sebepten dolayı katılamayacak kişileri belirler. Sıra grubunda eksik olması ve uygun adayların bulunması hâlinde gruba yeni kişiler alınabilir. Bir kişinin sıra grubuna katılabilmesi için sıra grubundaki bir kişi tarafından sıra ekibine önerilmesi gerekmektedir. Önerilen adayın tavırları, grup içerisindeki uyumu ve diğer davranışları bir süre gözlemlendikten sonra olumlu ise adaya bir sonraki sıraya katılması için haber gönderilmektedir. Olumsuz olması halinde uygun bir dille sıraya katılamayacağı söylenmektedir. Gruba dâhil olan kişi, üye olarak katıldığı ilk toplantıda kendini tanıtmakta ve sıra başkanı veya kendisini gruba davet eden kişi nezaretinde grup üyeleri ile tek tek tanıştırılmaktadır.³⁰

3.3. Oturma Düzeni

Her iki toplantıda da hiyerarşik yapılanmaya göre belirli bir oturma düzeni olup katılımcılar bu düzene uymakla yükümlüdür. Katılımcıların oturacağı yere kilim ve minderler serilir. Meclisin oturma düzenini en yetkili kişi olan sıra başkanı ve yiğitbaşı sağlar ve rahat oturma talimatı verilinceye kadar herkes ayak

²⁶ Atlı, Sagıp, (2016), Türkiye’deki Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir İnceleme, Doktora Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Manisa, s. 599.

²⁷ Atlı, Sagıp, (2016), *age.*, s. 599.

²⁸ Davut, Rahile; Abliz, Helimgül, (2015), *Uygur Meşrepleri Hekilde Omumiye Bayan*, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 66; *Cungo Uygur Meşrepleri*, (2009), ed. Tömür Davamet, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 745; Davut, Rahile; Muhpul, Yasin, (2011b), *Uygur Meşrep Medeniyeti II*, Şincan Güzel Senet-Foto Süret Neşriyatı, Urumçi, s. 21.

²⁹ *Cungo Uygur Meşrepleri*, (2009), ed. Tömür Davamet, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 750; Rahman, Abdulkerim, (1996), *Uygur Folkloru*, çev. Soner Yalçın, Erkin Emet, Kültür Bakanlığı, Ankara, s. 141-142.

³⁰ Atlı, Sagıp, (2016), Türkiye’deki Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir İnceleme, Doktora Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Manisa, s. 600.

uzatmaksızın³¹ saygılı bir şekilde oturmakla yükümlüdür. Yöneticinin rahat oturuş talimatını vermesiyle bir müddet dinlenilip ihtiyaçlar giderilir ve tekrar talimat vermesi ile aynı düzene geçilir. Bu düzene riayet etmeyen olursa ceza verilir. Katılımcıların bu şekilde oturtulmasının sebebi oturacak yerin kısıtlı olması, vücudun zinde tutulmasını sağlamak ve meclisi hazır konumda bulundurmadır. Hastalık sebebiyle ayağını uzatmak zorunda kalanlar, katılımcılardan özür dileyerek izin almak zorundadır.³²

3.4. Kural ve Cezalar

Meşreplerin ve geleneksel sohbet toplantılarının kuralları; görgü, ahlak kuralları ve sosyal normlar ölçüsünde belirlenmektedir. Meclise zamanında katılmak, geç kalmak için geçerli mazeretin bulunması durumunda mazeret bildirip özür dilemek, katılımcıları karşılamak ve uğurlamak, saygın kişileri töre oturtmak, yemek adabına uymak, ikram edilecek yiyeceklerin sunumuna hiyerarşik olarak en üst düzeyde bulunan yöneticiden ve yaşça büyük olandan başlamak, misafirlere sırtı dönük oturmamak, ayak uzatmamak, küçükleri gözetmek, büyüklere saygı göstermek, meclis düzenini bozmamak, kavga ve huzursuzluk çıkarmamak, meclis sonunda ev sahibine teşekkür etmek ve meclisi izinsiz terk etmemek gibi kurallar her iki grupta da önceden grup üyeleri tarafından belirlenmiş ve uyulmaması durumunda ceza gerektiren kurallardır. Her iki gelenekte de kurallar, toplantı başlamadan önce katılımcılara tekrar duyurulur.

Yine her iki geleneksel yapıda ceza vermenin bir hukuku olup cezanın ölçüsü maddi ve psikolojik olmak üzere işlenen kabahatin durumuna göre yöneticilerin istişaresi ile belirlenir. Cezaya riayet etmeyen kişiler, meclisten çıkarılır ve sonraki toplantılardan men edilir. Ayrıca toplum tarafından da bu kişilere ayıplama, kınama ve toplantıya katılmama gibi belirli yaptırımlar uygulanır. Cezalar, nesilden nesle aktarılarak günümüze kadar gelmiştir ve toplumun düzenini sağlayıp geleneksel kültürün, örf, adet ve geleneklerin devamlılığının sağlanması konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Kurallara riayet etmeyince ceza alacağını bilen kişi, aynı zamanda sosyal yaşamda da kurallara riayet etmediği zaman cezalandırılacağını bilir. Otuz oğul meşrebindeki cezalar genel itibarıyla meşrepten çıkarma, para cezası veya belirli bir oyunu icra etme³³ cezası şeklinde iken sıra gecelerinde³⁴ para cezası, fizikî ceza, yemek (ziyafet) cezası ve atılma cezası en yaygın ceza türleridir

3.5. Müzik

Müzik Uygur meşreplerinin önemli unsurlarından biri olup meşrep icrası boyunca Uygur makamları³⁵ ve halk türküleri çeşitli müzik aletleri ile seslendirilmektedir. Yine meşrepler için önemli bir yeri olan

³¹ Otuz oğul meşrebinde "sına tiz" (bacağın birini dizden kırıp diğerini altına alacak şekilde yerde) veya "yükünüp" (her iki bacağı dizden kırarak altına alacak şekilde) oturulurken sıra gecelerinde genellikle bağdaş kurarak oturulur.

³² Tehir, Memtili, (2010), İli Bölgesindeki "Ottuz Oğul" Meşrebinin Mahalli Özellikleri, Şıncan İctimaiy Penler Munbiri 3: s. 96-99; Davut, Rahile; Abliz, Helimgül, (2015), *Uygur Meşrepliri Hekkide Omumiyy Bayan*, Şıncan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 67; Yılmaz, Aktan Müge, (2011), *Geleneksel Bir Sohbet Toplantısı Urfa Sıra Geceleri*, Ankara, Grafiker Yayıncılık, s. 118; Can, Mete, (2009), Şanlıurfa Sıra Gecesi Gelenegi, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Musikisi Anasanat Dalı, İstanbul, s. 42-43.

³³ Bu cezalar, meşrebi daha eğlenceli ve komik hale getirmek için verilen oyun türündeki cezalardır. Meşrep düzenini bozanlara ve kurallara uymayanlara verilir. Yiğitbaşı veya kadı bey "cezalılara" hayvan taklidi, dans etme, şarkı söyleme, fıkra anlatma ve komik anekdot anlatma gibi cezalar verir. Bununla birlikte "samsa yakış" (samsa pişirme), "süretki tartış" (suretini çıkarma), "tam söydürüş" (duvar öptürme), "kök basti kiliş" (kök basma) ve "cuvazga ketiş"(yayık yayma) gibi fiziksel cezalar verebilir. Bu cezaların en ağır "cuvazga ketiş" (yayık) cezasıdır. bk. Tehir, Memtili, (2010), İli Bölgesindeki "Ottuz Oğul" Meşrebinin Mahalli Özellikleri, Şıncan İctimaiy Penler Munbiri 3: s. 96-99.

³⁴ Para cezasının miktarı her dönem başında sıra grubu tarafından yeniden belirlenir. Aynı durumu birkaç sefer tekrar eden kişi ise uygun bir dille sıra grubundan çıkartılır. Zaman kuralının ihlali ile ortaya çıkan ceza hâlinde para cezasının dışında uygulanan en yaygın yaptırım grup üyesinden kendi sırası dışında ek bir ağırlama talep edilmesidir. Bu ağırlama çığköfte, zor hazırlanan bir tatlı ya da sıra yemeğinin ekstra içecekleri şeklinde olabilir. Yemek cezasının yanında günümüzde pek uygulanmayan fiziksel cezalar da vardır. Fizikî ceza olarak habersiz gelmeyen kişilerin boynuna vurulur, elini ayağını bağlayıp tokat atılmak suretiyle ceza uygulanır. bk. Yılmaz, Aktan Müge, (2011), *Geleneksel Bir Sohbet Toplantısı Urfa Sıra Geceleri*, Ankara, Grafiker Yayıncılık, s. 115.

Sıra toplantılarında kurallara uyulmaması, aynı yanlışların tekrar edilmesi, aıdatların düzenli olarak verilmemesi, toplantıya düzenli olarak gelmemesi ya da geç gelinmesi halinde kişi, sıra grubu üyeliğinden çıkartılabilir. Bu cezanın icrasında kişinin rencide edilmemesine dikkat edilir. Sıra ekibi tarafından gruptan uzaklaştırılmasına karar verilen kişinin cebine "Lütfen bir daha sıramıza gelme." şeklinde bir not yazılarak bırakılır. Notu bulup okuyan kişi, bir sonraki sıraya katılmaması gerektiğini bilir. bk. Atlı, Sagıp, (2016), Türkiye'deki Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir İnceleme, Doktora Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Manisa, s. 623-624.

³⁵ Uygur Türkçesinde "mukam" olarak telaffuz edilen "makam" sözcüğü, Arapça kökenli olup "yer", "mevki", "derece" anlamlarının yanı sıra "müzikte sistemleştirilmiş bütün bir müzik eserini" ifade etmektedir. bk. İnyet, Alimcan, (2007), "Uygur On İki Makamı ve Edebiyatı", *Turkish Studies* 2(2): s. 366.

Kelimenin kökeni ile ilgili bir diğer görüş ise eski Tohar (Kuça) dilindeki "meqevme" kelimesinden geldiği ve Uygur Türkçesindeki Çong nağme "büyük nağme" anlamında olduğudur. bk. İmin, Abdüşükür Muhammet, (1981), *Uygur Helk Muzikisi On İki Mukam Hekkide*,

Uygur halk dansları (ussuller) ve çeşitli müzikal oyunlar, meşrep süresince eğlenceyi artırmaktadır. Geleneksel sohbet toplantılarında da müzik önemli bir yer tutmakla birlikte; sıra gecesi gibi toplantılarda müzik vazgeçilmez unsurdur. Bu geceler, tıpkı Uygur meşreplerindeki gibi usta-çırak geleneğine uygun olarak müziğin öğretildiği ve icra edildiği meşk ortamlarıdır. Müzikle ilgilenenler bu gecelerde türküyü, gazeli, hoyratı, şarkıyı, makamı, usulü, notayı öğrenir. Müzik terbiyesini burada alır. Bu yönüyle her iki toplantı grubu bir “halk konservatuvarı” mahiyetindedir.

Şanlıurfa’da müziğin gelişmesi ve yaygınlaşmasında sıra gecelerinin rolü büyüktür. Sıra gecelerinde en sık rastlanan müzik formları hoyrat, gazel, ilahi, oyun havası ve kırık havadır. Müzik icrası başladığı zaman diğer unsurlar geri planda kalır ve meclisin ana unsuru müzik haline gelir. Müziğin ne zaman başlayıp ne zaman biteceğine başkan karar verir. Müzik icrası sırasında yaygın olarak rast, kürdi, hicaz, saba, mahur, hüseyini, uşşak, araban, segâh, mahur, acemaşiran karcıgar ve gerdaniye makamları icra edilir. Müzik aleti olarak bağlama, cümbüş, tef, keman, ud, kanun, kaval, tambur, darbuka ve neşetkar kullanılır. Bununla birlikte günümüzde ticari amaçla yapılan sıra gecelerinde davul, zurna ve orgun da kullanıldığı görülmektedir.³⁶

Sıra gecelerindeki müzik fasılları toplantıların uzayıp rutin saatinden daha geç bitmesini de sağlar ve sözlü kültür ortamında nesilden nesle aktarılan müzikler tüm güzelliğiyle icra edilir. Dikkati çeken diğer bir husus müzisyenler arasında geleneksel bir usta-çırak ilişkisi olmadığı halde bu yolda öğrenme isteği olanların bir nevi çırak gibi iyi okuyan usta sesleri takip edip dinleyerek kendilerini yetiştirmesi, müziği doğal ortamında ustasından dinleyerek öğrenmesidir. Bu bakımdan sıra geceleri, bir okul işlevi üstlenmektedir. Yine saz icracıları da kimseden herhangi bir eğitim almadan, kimseye çırak olmadan sadece sıra gecelerinin sözlü kültür ortamında büyüklerini izleyerek tecrübe kazanmaktadır.³⁷ Tamamen ustalarını dinleyerek tecrübe kazanan katılımcılar, müzik icrasında makam bilgisiyle beraber seslerini doğru bir şekilde nasıl kullanmaları gerektiğini de öğrenmiş olurlar.³⁸

3.6. Oyun

Eğlenmek, eğlendirmek, hoşça vakit geçirmek, birlik beraberliği sağlamak, grup üyeleri ve misafirler arasında dargınlık varsa onları ortadan kaldırıp birlik beraberliği yeniden kurmak ve misafirleri eğitmek gibi işlevler üstlenen oyunlar, Uygur meşreplerinin ve geleneksel sohbet toplantılarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Geleneksel sohbet toplantılarında katılımcıların ve yöneticilerin nezareti ve kimi zaman katılımıyla halk oyunları ve eğlence oyunları olmak üzere çok çeşitli oyunlar oynanmaktadır. Halk oyunları; müzik eşliğinde icra edilirken eğlence oyunları; zekâ, çabukluk ve maharet gerektiren oyunlardır.

Sıra gecelerinde hoş vakit geçirmek ve eğlenmek amacıyla dans ve raks icrasının yanı sıra seyirlik oyunlar oynanmaktadır. “Yüzük fincan oyunu”³⁹, “yattı-kalktı oyunu”⁴⁰ ve “tolaka oyunu”⁴¹ en çok tercih

Milletler Neşriyatı, Pekin, s. 1-2; Rahman, Abdülkerim, (1996), *Uygur Folkloru*, çev. Soner Yalçın, Erkin Emet, Kültür Bakanlığı, Ankara, s. 191.

Uygur Türkleri arasındaki “makam” “belirli düzen ve kurallar içerisinde sistemleştirilmiş büyük hacimli müzik eserleri” için kullanılır. Rak, çebbayat, müşavirek, çehergah, pencigah, özhal, acem, uşşak, bayat, neva, segah ve irak Uygur Türklerinin meşhur On İki Makamı olup Uygur folklorunda önemli bir yer teşkil eden makam sanatı, 2005 yılında UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesine dâhil edilmiştir. bk. Davut, Rahile; Abliz, Helimgül, (2015), *Uygur Meşrepleri Hekilde Omumi Bayan*, Şıncan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 126.

³⁶ Yılmaz, Aktan Müge, (2011), *Geleneksel Bir Sohbet Toplantısı Urfa Sıra Geceleri*, Ankara, Grafiker Yayıncılık, s. 162-174.

³⁷ Yılmaz, Aktan Müge, (2011), *age.*, s. 170-171.

³⁸ Can, Mete, (2009), Şanlıurfa Sıra Gecesi Geleneği, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Musikisi Anasanat Dalı, İstanbul, s. 38.

³⁹ “Bu oyun için en az beş, en çok on kulpsuz fincan (acı kahve fincanı) ve bir yüzük kullanılır. Oyun iki grup halinde oynanır. Gruplardan biri tepsiyi ve fincanları alır, tepside ters dizili fincanlardan birinin altına yüzüğü saklar. Diğer grup bu fincanlardan birinin altına saklanan yüzüğü bulmaya çalışır.” bk. Can, Mete, (2009), Şanlıurfa Sıra Gecesi Geleneği, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Musikisi Anasanat Dalı, İstanbul, s. 44-45.

⁴⁰ “Sekiz-on kişi ile oynanan bu oyunda oyun lideri tarafından her bir oyuncuya sebze ve meyve adları verilir. Örneğin; vişne, kabak, patlıcan, kiraz, şeftali, armut, domates, vb. Oyuncular odanın ortasında yüz yüze bakacak şekilde, eşit iki grup hâlinde, diz üstü otururlar. Oyun lideri, ad verdiği oyuncuların birinin sırtına topuz ile vurarak: “Kabak yattı kalktı!” der. Kabak adlı oyuncu artık ebe olarak alını yere gelecek şekilde öne doğru iki elinin üzerinde başını yere koyar ve kendi adıyla birlikte bir başka oyuncunun adını söyler ve kalkar: “Kabak yattı kalktı patlıcan!” gibi. Kalkamazsa sırtına tura ile vurulur. Patlıcan adlı oyuncu da bir önceki oyuncu gibi yere yatar ve bir başka oyuncunun adını söyler. Oyun, adımı şaşırp hemen yatamayan ya da kalkmakta geciken oyunculara tura ile vurularak devam eder.” bk. Deniz, Ercan, (2013), Yâran Bağlamında Yapısal ve İşlevsel Açından Geleneksel Oda Oyunlarında Ceza, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kırıkkale, s. 60-69.

⁴¹ “En az beş-altı kişi ile oynanan bir oyun olup avuç içine sığacak büyüklükte bozuk para, yüzük, bükülmüş atkı, havlu veya kemer ile oynanmaktadır. Ceza alan oyuncunun eline vurmaya üzere kullanılan bu atkı, havlu veya kemer olup “tolaka” adını almaktadır. Ebe, her oyuncunun önünde durarak, elini oyuncuların birbirine yapışık ellerinin içinden geçirir. Elindeki bozuk parayı oyuncuların ellerine bırakır gibi yaparak tüm oyuncuları dolaşır. Ebe, bu işi birkaç defa tekrarlar ve bozuk parayı bir oyuncunun eline bırakır. Ebe, her sorduğu herhangi bir oyuncu saklanan paranın kimde olduğunu bilmeye çalışır, bildiği takdirde ebe, eline ceza aleti ile bir tane vurur ve kendisi ebe olur,

edilen oyunlar arasındadır. Oyunların başlangıç ve bitiş zamanı, grup kararıyla alınıp belirli bir sürede icra edilmektedir. Oyunların sonunda kaybedenlerin cezalandırılması söz konusudur. Bu cezaların bir kısmı oyun sırasında bir kısmı da oyun sonunda verilmektedir. Oyunlardaki cezalar, oyuncuları verdiği sözde durmaya zorlayıp fiziksel güce dayanmayı sınamakta ve mukavemeti ölçmektedir.⁴² Ayrıca sıra gecelerinde genellikle müzik icrasının ardından ve seyirlik oyunlardan önce mani atışması yapılmaktadır. Fakat günümüzde bu atışmanın her sıra grubunda yapılmadığı bilinmektedir.⁴³

Meşreplerde bir müddet nağme ve ussul (halk dansı) icra edildikten sonra eğlenmek ve dinlenmek amacıyla komik oyunlar, maharet ve zekâ gerektiren oyunlar, eğitim ve terbiyeyi esas alan oyunlar oynanmaktadır. Meşrep oyunları, meşrep ehli, meşrep yöneticileri ve katılımcılarının nezaretinde özel oyuncular tarafından belirli bir plan dâhilinde ve maharet sahibi usta oyuncular tarafından oynanmakta bu ustalar, “meşrep kızıkçıları” olarak adlandırılmaktadır.

Otuz oğul meşrebinde “samsa pişirme”⁴⁴, “suretini duvara çekme”⁴⁵, “kötek bastı”⁴⁶ ve “cuvazgakatış”⁴⁷ gibi ceza oyunlarının yanı sıra “gülçay oyunu”⁴⁸, “doramçilik oyunu”⁴⁹ ve “yumur sözleş”⁵⁰ gibi eğlence oyunları oynanmaktadır. Ayrıca bu meşrepte şiir söyleme, beyit okuma⁵¹, cenname, kıssa, skeç ve latife gibi edebi türler de icra edilmektedir.

3.7. İkrâm

Uygur meşreplerinde çay önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim tadımından oyunlara kadar birçok alanda yer bulmaktadır. Meşrep başladıktan sonra “sin çay” (sütsüz çay) dağıtılır.⁵² Meşrepler genellikle çay tutuş beyitlerinin okunması ile başlar, bu esnada ikram edilen ilk şey çaydır. Çay ikramının da belirli bir adabı olup meşrep çayı, meşrep oyunlarının mukaddimesi mahiyetindedir. Meşrep çayı, ikramı maharet gerektiren bir iştir ve belirli kuralları vardır. Meşrep ehline çay tek tek ikram edilir. Çay tek veya çift piyale (kâse, fincan) ile ve tek elle servis edilir. Üstteki piyale başparmak ve işaret parmağı yardımıyla tutulurken alttaki piyale diğer üç parmak ile tutulur. İkrâm edilen çayı almanın da bir usulü

bilemezse bu defa ebe onun eline ceza olarak (paranın saklı olduğu oyuncunun söylediği kadar) vurur.” bk. Can, Mete, (2009), Şanlıurfa Sıra Gecesi Geleneği, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Musikisi Anasanat Dalı, İstanbul, s. 44-45.

⁴² Yılmaz, Aktan Müge, (2011), *Geleneksel Bir Sohbet Toplantısı Urfa Sıra Geceleri*, Ankara, Grafiker Yayıncılık, s.122-128; Atlı, Sagıp, (2016), Türkiye’deki Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir İnceleme, Doktora Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Manisa, s. 628.

⁴³ Atlı, Sagıp, (2016), Türkiye’deki Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir İnceleme, Doktora Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Manisa, s. 629.

⁴⁴ Samsa; Uygur Türklerinin mutfağında hamurun içerisine yağlı et, soğan ve baharatın karıştırılıp poğaçaya büyüklüğüne getirilerek tandırda pişirilmesiyle yapılan bir tür hamur işi yiyecek olup samsanın tandıra hamurun yapıştırılması hareketini çağrıştıracak şekilde mecaz anlama bürünmüştür ve meşreplerde samsanın pişirilmesini tasvir edecek şekilde cezalıya hareketler yaptırılmak suretiyle oynanmaktadır.

⁴⁵ Ceza verilecek kişi duvarın önünde kolları açık bir şekilde durdurulur, karşısından su atıp ıslatılır ve duvara vücudunun sureti çıkarılır.

⁴⁶ Ceza verilecek kişi yere sırtüstü yatırılır ve hafif şekilde göbeğine ayakla bastırılır.

⁴⁷ Cezalı, yarı çıplak bir şekilde gözü ve eli bağlanıp meydana döndürmek suretiyle gezdirilir. Ardından meşrep beyinin önünde diz çöktürülür. Görevliler, ıslatılmış çapan veya ıştanı cezalıının başında sıkıp su dökerek yayıkla yağ çıkarma hareketini tasvir ederler. bk. Davut, Rahile; Muhpul, Yasin, (2011c), *Uygur Meşrep Medeniyeti III*, Şincan Güzel Senet-Foto Süret Neşriyatı, Urumçi, s. 109; Davut, Rahile; Abliz, Helimgül, (2015), *Uygur Meşrepliri Hekilde Umumiyy Bayan*, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 274.

⁴⁸ Birkaç elmaya çiçek şekli verildikten sonra üç tane çubuk batırılır veya kışın yetişen çiçekler kullanılır. Yiğitbaşı meşrebin başladığını duyurduktan sonra meşrep sahibi gülçayı eline alarak beyit okur ve istediği bir kişiye uzatır. O kişi de beyit okuyarak bir başkasına uzatır. Oyun kurallarına uymayan kişi cezalandırılır bk. Habibulla, Abdurehim, (2000), *Uygur Etnografiyisi*, Şincan Halk Neşriyatı, Urumçi, s. 449-450.

⁴⁹ İnsan ve hayvanları komik bir şekilde taklit etmek suretiyle oynanan bir oyun.

⁵⁰ Nüktedan kişiler tarafından yönlendirilen komik bir oyun.

⁵¹ Çay Tutup Beyit Eytış (Çay Tutup Beyit Söyleme) Oyunu: Meşreplerde çokça oynanan bir oyun olup daha çok genç kızlar ve erkekler arasında oynanır. Yiğitbaşı nezaretinde içine yarımşar çay konulan iki çay fincanı, tepside meşrep ehlinde birine verilir. Fincanları alan kişi çay ikram eden kişiye eğilip teşekkür ettikten sonra iki fincanı da tek eli ile tutup koltuk altından çevirerek bir beyit veya dörtlük okur. Böylece beyit okuma sırası çayı ikram ettiği kişiye geçer. Okunan beyitlerin tekrar edilmemesine özen gösterilir. bk. Muhemmet, Adil, (2009), *KaşkarUygur Dolan Medeniyeti*, Kaşgar Uygur Neşriyatı, Kaşgar, s. 223; Turdı, Abdülşekür, (1982), “Halkın Sanat Okulu Uygur Meşrepleri”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri C. IV, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 572-573; Davut, Rahile; Muhpul, Yasin, (2011c), *Uygur Meşrep Medeniyeti III*, Şincan Güzel Senet-Foto Süret Neşriyatı, Urumçi, s. 18.

Çay ikram eden kişi:

Çay ekeldim pem bilen,	Çay getirdim akıl ile
Şunçe tatlık tem bilen.	Şöyle tatlı tat ile.
İçsem dey men güzel yar,	İçsem diye ben güzel yâr,
Lev tekezzüp sen bilen.	Dudak değdirip sen ile.

Çayı alan kişi:

Buzivetti çayliri, Bozuverdi çayları,
Yürükim aramini. Yüreğim dinlenmeyi.
Kaçan içimiz hénim, Ne zaman içelim hanım,
Bu çaynin davamini Bu çayın devamını.

bk. İsmail, Osman, (1998), *Helk Eğiz Edebiyatı Hekilde Umumiyy Bayan*, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 438-439.

⁵² Davut, Rahile; Abliz, Helimgül, (2015), *Uygur Meşrepliri Hekilde Umumiyy Bayan*, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 67.

vardır. İkrâm sırasında çay dökülür veya damlarsa ceza verilir. Servis tek piyale ile yapılacaktır. Başparmak ile tutulur. Çayı alan kişinin piyaleyi 360 derece döndürdükten sonra içmesi gerekir.⁵³

Uygur meşreplerinde önemli bir yeri olan çayın yerini sıra gecelerinde kahve ikramı almaktadır. Kahve, yörede “mırra” denilen sade, acı kahvedir. Sıra gecelerinde grup üyeleri birbirini selamlayıp yerini aldıktan sonra çay ya da mırra ikramı yapılır. Böylece toplantı başlamış olur.⁵⁴ Gecenin başlangıcında ve bitiminde verilen mırranın yapımı, sunumu ve içimi, birtakım geleneksel kurallara bağlıdır. Kahve, güğüm olarak da adlandırılan bakır ibrikte kaynatılıp bir süre dinlendirildikten sonra başka bir güğümüne süzülür ve küçük kulpsuz fincanlara bir yudum kadar konularak ikram edilir. Kahve bir yudumda içildikten sonra boş fincan, kahveyi ikram eden kişiye verilir.

Otuz oğul meşrebi ve sıra geceleri, yemekli toplantılar olması yönüyle birbirine benzemektedir. Bu meclislerde yöreye özgü birçok yemek ön plana çıkmaktadır. Yemekler sohbet adabına uygun olacak şekilde ikram edilip yemek yemenin belirli kuralları vardır. Sofraya hiyerarşik düzene uygun şekilde oturulur ve saygısızlık yapılmaz. Yine yemek sonunda ev sahibine teşekkür ve dua edilmesi adettendir.

Urfa sıra gecesinin özgün yemeği çiğköftedir. Çiğköftenin yanında mevsimine göre marul, salatalık, nane, pırpırım (semizotu), kuzukulağı ve tere gibi yeşillikler ve ayran ikram edilir. Ayrıca salata olarak cacık, koruk salatası, çoban salatası ve zeytin bostanası yapılır. Çiğköftenin ardından tatlı olarak kadayıf, katmer, şıllık, daş ekmeği, küncülü akıt, palıza, baklava ve şire gibi mahalli tatlılar servis edilir.⁵⁵

Uygur otuz oğul meşrebinde ikram edilen belirli ve özel bir yemek bulunmamaktadır. Uygur yemekleri ve kurutulmuş meyve toplantı esnasında ikram edilir.

3.8. Zaman

Meşrepler; bayramda, düğünde, hasat zamanında, ilk kar yere düştüğünde, misafir geldiğinde ve ihtiyaç duyulduğu her an yapılmaktadır. Gece gündüz fark etmeksizin yapılan meşrep eğlenceleri genelde bir gün sürmekle birlikte; birkaç gün kadar da devam edebilmektedir. Geleneksel sohbet toplantıları ise yılın özellikle kış aylarında ve haftada bir gün olarak rutinleşen bir periyotta yapılmaktadır. Otuz oğul meşrebi güz ayında mahsulün kaldırılmasından sonra başlayıp ilkbahara kadar devam etmektedir.⁵⁶

Sıra geceleri de otuz oğul meşrebine benzer şekilde kışın yapılmaktadır. Sıra gruplarının düzenlediği toplantıların gece olması toplumsal cinsiyet açısından değerlendirildiğinde “eril zaman”ı göstermektedir. Kadınlar arasında tertip edilen sıralar, daha çok gündüz gerçekleşmekte ve “sıra günü” olarak adlandırılmaktadır.⁵⁷

3.9. Mekân

Otuz Oğul meşrebinde mekân olarak ev, avlu, bağ, nehir kenarı, yayla ve pazar yeri gibi mekânlar kullanılmaktadır. Otuz oğul meşrebini daha çok kışın yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda genellikle eyvanlar ve geniş odalarda yani kapalı mekânlarda yapıldığı söylenebilir. Sıra gecelerinin icrasında genellikle köy odası ve konak gibi geniş kapalı mekânlar tercih edilmekle birlikte düzenlendiği coğrafyanın iklimine uygun olarak sıcak mevsimlerde bağ- bahçe ve avlu gibi açık alanlar tercih edilmektedir.

3.10. İşlev

Otuz oğul meşrebi ve sıra gecelerinde icra edilen edebi ürünler, komik unsurlar, taklitler ve sanat ürünleri hoşça vakit geçirip eğlenmeyi sağlamanın yanı sıra toplumun estetik ihtiyacını karşılamaktadır. Bununla birlikte bu toplantılar, eğitici işleviyle sosyo-kültürel yaşamının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Nitekim çocukluk çağından itibaren bu toplantılara katılan çocuklar, bu sayede edep erkân, görgü ve ahlak kurallarını öğrenmektedir. Bu bağlamda bu toplantılar, sosyalleştiren ve toplumsal

⁵³ Davut Rahile, Abliz, Helimgül, (2015), *age.*, s.62-63.

⁵⁴ Yılmaz, Aktan Müge, (2011), *Geleneksel Bir Sohbet Toplantısı Urfa Sıra Geceleri*, Ankara, Grafiker Yayıncılık, s. 118; Can, Mete, (2009), *Şanlıurfa Sıra Gecesi Geleneği*, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Musikisi Anasanat Dalı, İstanbul, s. 42-43.

⁵⁵ Aslan, Ensar, (2014), “Ahi Örgütlerinden Urfa Sıra Gecesine Uzanan Bir Kültür Geleneği”, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1(1): s. 10; Can, Mete, (2009), *Şanlıurfa Sıra Gecesi Geleneği*, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Musikisi Anasanat Dalı, İstanbul, s. 43.

⁵⁶ Rahman, Abdülkerim, (1996), *Uygur Folkloru*, çev. Soner Yalçın, Erkin Emet, Kültür Bakanlığı, Ankara, s. 142; *Cungo Uygur Meşrepleri*, (2009), ed. Tömür Davamet, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi, s. 745.

⁵⁷ Yılmaz, Aktan Müge, (2011), *Geleneksel Bir Sohbet Toplantısı Urfa Sıra Geceleri*, Ankara, Grafiker Yayıncılık, s. 55-56.

kuralları öğreten bir eğitim kurumu mahiyetindedir. Gençler burada misafir ağırlama, sofraya serme, hizmet etme; müzik aleti çalma, şarkı, türkü söyleme, şiir okuma ve kurallara riayet etmeyi öğrenirler. Ayrıca bu toplantılar, mevcut kültürün korunarak nesilden nesle aktarılmasını sağlamaktadır. Cezalar vasıtasıyla toplumsal düzeni sağlayıp köy kuyularının temizlenmesi, çevrenin temizlenmesi, su yolu açılması, yoksul ve kimsesizlerin gözetilip yardım edilmesi gibi hususlarda çevrenin kalkınmasına katkıda bulunmaktadırlar.

SONUÇ

Sonuç olarak meşreplerin ve geleneksel sohbet toplantılarının içerisinde önemli bir yeri olan sıra gecelerinin sosyo-kültürel hayatın gerekliliklerinin öğretilmesinde mektep rolünü ve geleneksel kültürün sonraki kuşaklara aktarılmasında, birlik ve beraberlik olgusunun güçlendirilmesinde önemli bir taşıyıcı işlev üstlendiğini söylemek mümkündür.

Otuz oğul meşrebinde ve sıra gecelerinde düzeninin sağlanması amacıyla uyulması zorunlu olan katı kurallar, toplumsal hayatın düzenlenmesinde de önemli rol üstlenmektedir. Meclislerde eğlenceyi artırmak amacıyla oynanan çeşitli oyunlar, müzikal unsurlar, mizahi anlatımlar, taklide dayalı gösterimler ve sözlü anlatımlar halkın edebi ve sanatsal yaratmalarının aktarımı için bir ortam oluşturmaktadır.

Otuz oğul meşrebinin ve sıra gecelerinin organizasyonunda rol alan yiğitbaşı, kadı bey, köl beyi; sıra başkanı, sıra başkan yardımcısı ve muhasip gibi seçim esasına uygun olarak görevlendirilen yöneticilerin görev dağılımında hiyerarşik bir yapılanma söz konusudur. Bu bağlamda özellikle meşrep yöneticilerinin tıpkı bir devlet yönetim sistemindeki hiyerarşiyle şekil aldığı, görev ve yetki alanlarının, sorumluluklarının belirlendiği görülmektedir. Bu noktadan bakıldığında bu toplantıların halkın “yönetim kurumu” olduğunu söylemek mümkündür.

Her iki toplantı türü “hareket”, “sohbet” ve “müziği” esas almakta ve katılımcıları erkeklerden oluşmaktadır. Gece geç saatlere kadar sürebilen eğlenceler zaman ve katılımcılar bağlamında “eril” kimlik taşımaktadır.

Uygur Türklerinin müzik kültüründe önemli bir yer teşkil eden on iki makam, meşreplerde tüm güzelliğiyle icra edilmekle birlikte müzik, sıra geceleri için de vazgeçilmez bir unsurdur. Rast, Kürdi, Hicaz, Saba, Mahur, Hüseyini ve Uşşak gibi makamlar müzik icracılarının sıklıkla kullandığı makamlardır. Müzik ustaları bu meclisler vasıtasıyla yetenekli kişileri kendilerine adeta çırak edinmekte ve bu meclisler geleneğin yaşatılıp aktarıldığı “halk konservatuarı” kimliğine bürünmektedir.

Uygur meşrepleri ve sıra geceleri müzik ve oyunun yanı sıra geleneksel mutfağının da sunulduğu bir törendir. Birlikte yemek yeme olgusu bir yandan toplumsal iletişimi güçlendirirken öte yandan geleneksel kültürün aktarımında taşıyıcı işlev üstlenmektedir.

Barana sohbeti, sıra gecesini, yâren geleneği ve kürsübaşı sohbeti şeklinde temelde “hareket” ve “sohbeti” esas alan, farklı adlandırmalarla Türkiye coğrafyası sınırları içerisinde yaşatılan ve 2010 yılında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Hükümetlerarası V. Olağan Komite Toplantısı’nda İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesine kaydedilen geleneksel sohbet toplantıları ve coğrafi bölgeler bağlamında çeşitli özellikleri ile öne çıkan Turfan, Kaşgar, İli, Hoten, Dolan gibi bölgelerde yapılan Uygur meşrepleri arasında hiyerarşik yapı ve yöneticiler, oturma düzeni, kural ve cezalar, müzik, zaman, mekân, ikram ve işlev bağlamında birçok ortak nokta bulunmaktadır. Yaygın görüşe göre geleneksel sohbet toplantılarının kökeni Ahilik kültürüne dayandırılmaktadır. Nitekim Ahilik kültürünün kökenlerinin Türkistan coğrafyasında aranmasının gerektiğine yönelik görüşler ve kurma bir yapı olarak mevcut ortaklıklar, Uygur meşrepleri ve geleneksel sohbet toplantılarının tarihsel arka planında aynı kaynaktan beslendiğini ve tarihi süreç içerisinde değişen şartlar neticesinde yaşatıldıkları coğrafyaya uyum sağlayarak zamanla şekillendiğini ortaya çıkarmaktadır.

Uygur Otuz Oğul meşrebi ile geleneksel sohbet toplantılarının ortak özellikleri, bu geleneğin doğudan batıya bir yayılma özelliği gösterdiğini ortaya koymaktadır. Doğu Türkistan coğrafyasında ortaya çıkan ve şekillenen bu gelenek, Orta Asya’dan Anadolu’ya çeşitli vasıtalarla taşınmış ve Anadolu coğrafyasındaki mevcut kültür dairesini de içine alarak yeni bir hüviyete bürünmüş olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Aslan, Ensar, (2014),“Ahi Örgütlerinden Urfa Sıra Gecesine Uzanan Bir Kültür Geleneği”, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1): s. 5-15.
- Atlı, Sagıp, (2016), Türkiye’deki Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir İnceleme, Doktora Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Manisa.
- Can, Mete, (2009), Şanlıurfa Sıra Gecesi Geleneği, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Musikisi Anasanat Dalı, İstanbul.
- Cungo Uygur Meşrepliri*, (2009), ed. Tömür Davamet, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi.
- Davut, Rahile; Abliz, Helimgül, (2015),*Uygur Meşrepliri Hekkide Omumiy Bayan*, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi.
- Davut, Rahile; Muhpul, Yasin, (2011a), *Uygur Meşrep Medeniyiti I*, Şincan Güzel Senet-Foto Süret Neşriyatı, Urumçi.
- Davut, Rahile; Muhpul, Yasin, (2011b), *Uygur Meşrep Medeniyiti II*, Şincan Güzel Senet-Foto Süret Neşriyatı, Urumçi.
- Davut, Rahile; Muhpul, Yasin, (2011c), *Uygur Meşrep Medeniyiti III*, Şincan Güzel Senet-Foto Süret Neşriyatı, Urumçi.
- Davut, Rahile; Muhpul, Yasin, (2011d), *Uygur Meşrep Medeniyiti IV*, Şincan Güzel Senet-Foto Süret Neşriyatı, Urumçi.
- Deniz, Ercan, (2013), Yâran bağlamında yapısal ve işlevsel açıdan geleneksel oda oyunlarında ceza. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kırıkkale.
- Ekim, Gökhan, (2012),“Coro Bozo ve Anadolu’daki Sohbet Toplantılarında Görülebilen Benzerlikler”, Akademik Bakış Dergisi 30: s. 1-16.
- Geleneksel Sohbet Toplantıları*, <http://aregem.kulturturizm.gov.tr> (e.t. 04.02.2019).
- Gitmez, Şengül; Erkmén, Serkan Emir; Aydınli, Seda, (2011),*Türkiye-Somut Olmayan Kültürel Miras Çalışmaları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Habibulla, Abdurehim, (2000),*Uygur Etnografiyisi*, Şincan Halk Neşriyatı, Urumçi.
- İmin, Abdüşükür Muhammet, (1981),*Uygur Helk Muzikisi On İkki Mukam Hekkide*, Milletler Neşriyatı, Pekin.
- İnayet, Alimcan, (2007), “ Uygur On İki Makamı ve Edebiyat”, Turkish Studies 2(2): s. 365-382.
- İsmail, Osman, (1998), *Helk Egiz Edebiyatı Hekkide Umumiy Bayan*, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi.
- Muhammet, Adil, (2009),*KaşkarUygur Dolan Medeniyeti*, Kaşgar Uygur Neşriyatı, Kaşgar.
- Necip, Emir Necipoviç, (2008), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, çev. İklil Kurban, TDK Yayınları, Ankara.
- Osman, Muhammet, (1995),*Dolan Meşrep Mukamliri I*, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi.
- Özdemir, Nebi, (2005),*Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Akçağ Yayınları, Ankara.

- Rahman, Abdulkerim, (1996), *Uygur Folkloru*, çev. Soner Yalçın, Erkin Emet, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Séyit, Muttelip, (2006), “DolanMeşripiniñ Şekilliniş Alahidiliki”, *Keşker Edebiyatı* 5: s. 90-95.
- Tehir, Memtili, (2010), “İliBölgesindeki “Ottuz Oğul” Meşrebinin Mahalli Özellikleri”, *Şincan İctimaiy Penler Munbiri*, 3: s. 96-99.
- Turdi, Abdülşekür, (1982), “Halkın Sanat Okulu UygurMeşrepleri”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. IV, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Uygur Tiliniñ İzahlik Luğiti, “M-Ü”* (1995) haz. Şincan Uygur Aptonom Rayonluk Milletler Til Yézik Hizmiti Komitétı Lugat Bölümi, Şincan Helk Neşriyatı, Urumçi.
- Yılmaz, Aktan Müge, (2011), *Geleneksel Bir Sohbet Toplantısı Urfa Sıra Geceleri*, Ankara, Grafiker Yayıncılık.